

72H7 VBCHLAE 5 F31

पश्येति । हे कमललोचने परपावले कय अद्रिसार सदृशीभिः पर्वतसार तुल्याभिर्लेह रूपामाभिरभूभिर द्विस्तोयैः आलवयति
 कामरूपधरणी पृथ्वी अमरगृह अमरादेवानोपयतिरक्षमतीत्यमरगृह शक्रः अहिर्द्विजस्तं हुतवानहिभूः सर्पद्विज
 सारावहिरिति विष्णुः । अपोददातीत्यदोजलदः सिताभिः शुक्लाभिः खगाभिरिति वक्ष्यति । असितः सवलम्बित्रः सिताभिः असौकुस्मा
 मेघः सवली कृतोभेयः वारिसमानार्थे वारुण्यस्तस्माज्जावर्जस्तैर्वर्जैः क्रमुदैर्विभातिशोभते किन्तु वनं पानीयं कुक्कुः प्रथितैः सर्वैः
 सिताभिर्बलकाभिः सवली कृतोभति क्रमुदैर्जलमिव शतिकांतायेन कथयति ॥३॥ गोष्ठमिति गविति वृत्तीति गोष्ठं च तं पानीयं सुष्ठु त
 परपाद्रिसार सदृशीभिरभूभिरद्विरात्मावयत्यमरगृहधरणीमही च ॥ अयस्सिताभिरसितः सवलः खगाभिर्वा
 जैस्सितैरिव विभाति वनं प्रवृद्धि ॥३॥ गोष्ठं च तं सुष्ठु तवाडभिरभूभिरग्रंगोभिस्समुद्ररतियद्वद्वधाहिम
 च ॥ गव्यनादम्बरगतां शिखिजात्मसंस्थं विस्पन्दमानमभिर्वेद्यतीह गोजाव ॥४॥ अत्रुष्टपलाशनिभदग्धनजा
 त्मपक्त्रावार्दस्वरेभनिभगागजदोः समोस्तु ॥ सीरिष्वजप्रसवतुल्यविषाहूदसौत्रासंगताप्रगृहिताप्रसमीक्ष्यवार्दम् ॥५॥
 वारुभिरिति सुष्ठु तन्नीरं बहन्तीति सुष्ठु तवाह्वारममसैः सुष्ठु तवाडिः अमूभिः प्रत्यक्षाभिः अग्रेभवमगमम् जलंगोभिरदिभिः
 समुद्ररतियद्वद्वधावद्वप्रकारं वद्वप्रकारेणाप्रत्यक्षं कोऽसौ हिमघ्नस्तूर्यः गोष्ठरश्मिभुवंगव्यंतीरं अम्बरगतमाकाशस्थं शिखीवि
 त्तज्जोऽसमः स आत्मा यस्य समेषु तत्स्थं विस्पन्दमानं प्रवत् अभिवर्द्धयति संपन्नात्करोति इह गोजान्भिर्मजान्त्तणादीनि त्यादिकां
 तान् कथयति ॥४॥ अत्रुडिति अस्फुरोहन्तीत्यत्रुष्टपदं तस्य पलाशपत्रनान्निभैस्तत्सदृशैर्नेत्रेयस्याः सा धनज्जातं धनजं जलं त
 दात्मा यस्य सोऽधनजात्मा बद्धः क्षीरोदमयतोत्पन्नस्तेन तुल्यं वक्त्रं पस्याः सा तमा वारिददातीति वार्दमेघास्तेषां स्वरश्च स्वरो ये

धातेवादिस्वरा इभाश्चेतिवादिस्वरेभनिभगाः इमोहस्तीतेनतुल्यंगमनंयस्यांसा इभिनेभगाः गजदेः समोस्तरिति हस्तीतस्यदेः करः
 तेनदोषासमोस्तरूपस्याः सागजदेः समोहः श्रीरोहलंतदस्यास्तीतिस्तीरी बलभद्रस्तस्य ध्वजस्तालवृक्षस्तस्य सबाः फलानि विषंशानीयंतेन
 समानाह्वायस्तद्विषाह्वां स्तीरेविषाह्वां इदंतोविषाह्वां देस्तनोसीरी ध्वजप्रसवतुल्योविषाह्वां दामस्याः सा तालफलबहुभूतस्तनीत्यर्थः ना
 प्रुवेणसंगतासहिताः सौप्रमुदिताप्रसमीक्ष्य गार्हन्दातीतिवादेमिदंस्तं ह प्रमुदिताह विताइत्यर्थः ॥५॥ स्वर्यं शुनामितिः स्वर्यं आदित्य
 तास्योश्वेयश्चमयः स्वर्यं शुनामयासां ताः स्वर्यं शुनामोगा इत्यर्थः स्वर्यं शुनामोपातिगोपतिरित्यर्थः उन्नतद प्रगामी उन्नत शिराः सदपगामी
 वेत्यर्थः वाक्शब्देनगौरव्यतेनाडु नाभातुल्यंगममयासांतावाडु नाभोगाव इत्यर्थः ताभिर्वाडु नामभिः परिहृतः परिवेष्टितः विषनामदाभिर्विषं

म २

स्वर्यं शुनामपतिरुन्नतद प्रगामीवाडु नामभिः परिहृतोविषनामदाभिः उद्गावर ४ प्रमुदित ४ प्रितनानदीतिग
 र्जनमीक्षणाहितोश्चयतुल्यरूपम् ॥६॥ एनीषयोदपतिरुन्नमिती पयोद्वैरवस्थम्महीतलगत ४ प्रतिगर्जती व भित्वा
 वनिम्बनरुहाक्षिशिरोरुहाभ्यांमुप्रस्थितोपतधैरमिषिष्यमानः ॥७॥ स्वेतो जविक्षतजभ्रधरधातुरूपाः खस्थाः प
 योजनिमदकश्चिश्चक्रमासे मासोर्नमस्यनमसोरतिसंपतन्तस्तीव्रम्विषम्विषधरा ४ परिनिर्वपन्ति ॥८॥ ॥

जलंतस्यनामयस्तद्विषनामक्षीरंतद्वदातीतिविषनामदागावस्ताभिर्मुक्तः उद्गावरोसौ प्रमुदितः प्ररुचः प्रतिस्पर्द्धयाथंददातीतिगर्जनं
 रक्षणाहितोश्चयतुल्यरूपमीक्षणाग्निनेत्राणितोवादि तं किंतदं जनतेनोश्चयोयस्य स ईक्षणाहितोश्चयो जनपवन इत्यर्थः ईक्षणाहितोश्चयेन
 तुल्यस्तुल्यस्य स रक्षणाहितोश्चय रूपोमेधसंगर्जनं प्रतिनदतीत्यर्थः ॥६॥ एनमिति प्रत्यक्षं निदिशति पयं द्वा रन्ददातीतिपयोदागा
 वस्तासां पितृवमः पयोदपतिः किंतदिताह उन्नमितीरवस्थं महीतलगताः भ्रस्यः प्रतिगर्जती व भित्वा विदार्यकामवनी पृथ्वी हवनरुहाक्षि
 प्रनमुतज इहतीतिवनरुहमभंत इहक्षिणीपस्याः सातथा तस्याः संबोधने शिरसिरुहाहतीतिशिरोरुहं गताभ्यामग्निने भित्वा विदा
 र्यसप्रस्थितः प्रस्थाने प्रवृत्त इत्यर्थः अमृतमुदकं तद्धारयन्ती त्वमृतं धामेयास्तैरभिषिष्यमानः प्रस्थित इतिसम्बन्धः ॥७॥ ॥८॥

तुल्य ४

शिवे २

स्त्रोतरति स्त्रोतांसजातं स्रोतोऽंजकं जनालं विशतां जातं विशतं रुधिरं भूधरागिरयस्तेषां धातवः सुवर्णरजतादयः स्त्रोतजं च विशतजं च भू
 धरधातवश्च स्त्रोतो जविस्तजश्च धरधातु रूपाः अविभुक्तमासे ज्येष्ठावाढमासे मासो मासार्थमासरादः नभस्पनभसोरिति भाई भाव
 रायोरित्यत्यंतं पतनास्तीजं गच्छतः विषं पानीयं तद्धारयन्तीति विषधरामेधाः परिनिर्बपन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥ स्वयेतिरिति स्त्रोतोऽंजोऽप्येति
 स्योनिः अग्नेः पानीयेन विनाशात् यदा स्वयोनिर्भक्ष्यस्य तपाव उवाच लस्य पानीयं भक्षत्वात् उभयधाग्निरुच्यते यदा स्वस्यात्मनो
 योनिरुत्पत्तिस्थानं काष्ठतद्द्रक्ष्यतीति स्वयोनिभक्षोऽग्निरुत्पत्तिस्थानं धूमस्तदुद्भवमेधास्तेषां विना दं क्रत्वा शब्दमाकर्णयति ग
 हूरस्थः पर्वतगुहास्थितः सन् तमोरिन्द्रस्तद्विन्वति विन्वधारी प्रतिबन्धविभर्ता तितमोरिविन्वति विन्वधारी विरोतिप्रतिनं
 स्वयोनिपक्षध्वजसम्भवानां क्रत्वा विना दं गिरिगहूरस्थः ॥ तमो विन्वति विन्वधारी विरोति कान्ते पवनाश
 नादान ॥ ९ ॥ गोष्ठोऽथ कुंकुमवपुः प्रतिराजते सौ सप्तद्विदेत्युजगोत्तमश्च त्रुगोप ॥ उर्वीधराभम
 विरोत्थितमध्वरं रेवेद दूहिहा प्रमुदितो हिमहा हूयान ॥ १० ॥ रुक्षो ध्वरः क्षरति तोयमसावजस्वमन्या
 विमोररागता विववेभराजोऽनेत्वमीधिरददृन्दति पाक्षरतः प्रवृष्टा द्यन्त्यमरसिद्धविमानमार्गम् ॥ ११ ॥
 दतिः हे कान्ते पवनो वायुस्तमश्नातीति पवनाशनस्तर्पः पवनपशनमश्नातीति पवनाशनानाशने नाम्परा इति समुदायार्थः ॥ ८ ॥ गोष्ठे
 ति गवितिष्ठतीति गोष्ठः कुंकुमेव स दृशवपुर्द्वयस्य सः कुंकुमवपुः कोसौ इन्द्रगोप इत्यर्थः असौ प्रोक्तो राजते वेदाभते सप्तद्विदे
 त्युजगोत्तमश्च त्रुगोपः सप्तवोऽंजो अद्रव्यः पर्वतादित्या अस्तराभुजगोत्तमाः फराभिधराभास्त एते व पर्वतास्तदाभावस्य
 सः उर्वीधराभः पर्वतसदृश इत्यर्थः अविरोत्थितमभिनवात्थितमित्यर्थः अपेधरतीत्यधरो मेघस्तं रेव आकाशो ददृशोऽहिः
 सर्पस्तं हन्तीत्यहिहान्तराः हिमहा हूयान् हिमं हन्तीति हिमहाग्निरुत्पत्तिस्थानं हूयान् यस्य सो हिमहा हूयान् सिरवीनमूर इत्यर्थः

अहिहारत्तुभयतोविशेषाः नृत्यतिक्रीडतीत्यर्थः ॥१०॥ कृष्णरतिः । कृष्णेनीलोऽधरोमेघः अजस्रप्रभृततोप्यंपानीयंक्षरति
वर्षति अन्याविमोऽध्वरावेतौमध्यनिर्दिश्य ररागतोरणेवर्तमानोऽभराजविबगजेन्द्राविव बाबाब्दः समुद्रयेः इत्तावपरौमे
घावन्योन्यं स्पृष्ट्वा तावदित्यर्थः । अमेविति अन्योऽपरे तु शब्दसंभावनायां । हिरदास्ति नक्षत्रं वा दृन्दस्सप्तहस्तेन निभास्स दशाः
क्षरतो वर्षतः केतेमेघा अध्वरा मेघाः अमरसिद्ध विमानमोर्गमाद्यन्त्यावरयंति अमरा देवाः सिद्धा विद्याधरादयः अम
राश्च सिद्धाश्च तेऽमरसिद्धास्तेषां विमानं यानविशेषस्तस्य नार्गमाकारां प्रकृत्य निम्न ॥११॥ वार्दरतिः वार्ददातीति वार्दमेघाः खे
वार्दाः खगाः क्षितिधरा गमनप्रकाशनेमीभरासभतुरंगमनुल्यपोषाः ॥ वाय्वीरिताः खमवतत्पवनं क्षरन्तो
वाभिः क्षितिद्युतधराऽपि निर्वपन्ती ॥१२॥ एषां द्विपाशनरि उद्धस्तारि साहूमास्तुत्यतिष्ठति सु
गात्रिभुजकुमाक्षिरे ॥ यस्य स्वनेऽप्रमुदितस्य ममाऽद्य बाले तालध्वजावरजसु नुरारऽपतति ॥१३॥

गच्छन्तीति खगास्तु बोध्यते क्षितिधराः पर्वतास्तेषां गमनमागतिस्तत्प्रकाशास्तबलिहाः आगनकाले वसाद्यप्यनेमीव क्रध
राः इमेऽहस्तीरासभोग्द्विभस्तुरंगमोऽध्वः नेमीवरासभश्चतुरंगमश्च तेन मीभरासभतुरंगमास्तेषां नुल्यपोषा येषां ते मेमी
भरासभतुरंगमनुल्यपोषाः वाय्वीरिता वायुनाक्षिताः खमवतत्प आकाशव्याप्यवनक्षरं तः गभिर्जलैः क्षितिं पृथिवीं च
तं जलं तद्धारयन्तीति च तधरा मेघास्ते निर्वपन्ति निर्दृतिं यांतीत्यर्थः ॥१२॥ एषरतिः हेस्तगात्रि एषो भुजगमारिमयूरः
क्षितिः किं कृत्वा अंघ्रिपाशनरि उद्धस्तारि साहूमास्तुत्यतिष्ठति अंघ्रिपादक्षः पादपादूयत्वा तान् मत्तातीत्यंघ्रिपाशनोऽ
ग्नस्तस्परि उर्जलं तर्जतीत्यंघ्रिपाशनरि उन्मो रविस्तस्मिन्तः कर्णस्तस्परि उर्जनं तेन समाना आह्वानामयस्य सोऽर्जुनवृक्ष

८५

शिवे
३

तामास्त्यतिष्ठति यस्य स्वनेः प्रमुदितस्य प्रहृष्टस्य ममाऽद्याऽस्मिन्नात्मनि हे बाले इति प्रिया आमंत्रणम् तालध्व
 जौ बलभद्रस्तस्याऽवरजो विष्णुस्तस्य स्तनः कामस्तस्वरा वाराणाः पतनि व्यथयन्ती त्वर्थः शुक्लवर्णाऽर्जुनः प्रोक्तः पारा
 षर्जुनः स्मृतः अर्जुनस्तृणजातिस्स्यादर्जुनः ककुभुमुमहत्पने कार्थमज्जयि मृतम् ॥ १३ ॥ उस्वेति । उस्वागावस्ता
 सां विषंगो मयंतथै तथा भूत उज्जीर्णः । वाभ्यर्जलेभ्योऽतिवचनाबाहुरु ववननिर्देशः । वारिजो वार्जः कोऽसौ कच्छपो हरिद
 कः हरिर्नरस्तोन तुल्ये दृष्टौ यस्य सो हरिद कः विषंघिः संभवति हरिद क एव प्रत्यक्षनिर्देशः दशानामर्द्रदशा
 उस्वाविषंस्थलगतोऽति तथैव वाभ्यो वार्जो हि जो हरिदगे यदृश द्विगू ८४ ॥ वाताशनः खरायनः स्म
 रतिस्थलस्य वक्षःश्रवावनमवस्तरात्रुनामा ॥ १४ ॥ पक्ष्यः श्वमेधतुरगप्रतिमाष्टवर्णी वार्द्धनव
 ते हितिसमाहय ह्यहि घ्नः । भेकस्तथैव श्वसमाप्तनवेधवाणी शब्दं करोति ते मृत्रा विषराशि मग्नः ॥ १५ ॥
 मधु नाविष्किरा वनमुपेत्य कुमात्साहूमाज्जी इतैकलोप्यनया समेतः । अन्यस्त्वयं मणिवराभमुपेत्य गो
 जं नारा मया सह पयः पतिजां वृणीते ॥ १६ ॥ इति पञ्चोत्तरः । स हि जः कच्छप एव यं यभिः कच्छपैर्गुण
 रिदुतश्चरतीत्यर्थः । वाताशनस्सर्पः खरायनस्यैवेदं विशेषणम् स्मरतिस्थलस्य स्थलं ध्यायतीत्यर्थः । वक्षुः श्वयोस्त
 पीः वनं जलं तस्माद्भस्तरात्रुनामा वृत्रास्तरस्तदन्नामयस्य सः सर्प इत्यर्थः ॥ १४ ॥ पक्षीत्यादि पक्ष्तायस्य सन्तीति
 वापक्षी किलक्षणमित्याह । अश्वमेधतुरगप्रतिमः अष्टौ वर्णा नीलपीतादयस्ते यस्य सन्ति स भवत्यष्टवर्णी किं क

रोतीत्याहः। वादं जलं बहुति वादं जलं न बहुति न वदुर्वसमाहूयते। हि पादरूपेण अहिप्रोमसुरो भेको मराडु कृतेन प्रकोरेण तथैवेत्यवधारणे। ८
 अस्मान्नः सर्पितो न वेधावाणी यस्य सः श्वसनासु न वेधवाणी शब्दं करोतीति भृशं पीडा करं विधवाणी यं तस्य राशौ तिष्ठति ॥ १५ ॥ नाविः किरेति ना
 जसो विधिराः पक्षिरास्तेषां वर्णं विधिरा वनं किं दद किं स्तुलुकादीनामिति दीपः वनं पुरगेत्यादिनाशात् ॥ ३ ॥ पेत्वा गत्वा कुमात्रा समाना आहूय
 स्य विधिरा वनस्य तत्कुमात्र साहं कदम्बमित्यर्थः आक्री उतेम पुत्रत्वेन मधुना मदेन विराजमाना इत्यर्थः अन्येऽपरो विधिरा मणिवरमिन्दुनी
 लोतेन तुल्या आभावस्य तस्मिन् विराभं दुर्वासा उ न इत्यर्थः ॥ ३ ॥ पेत्वा गत्वा गो जंगोः पृथ्वी तस्या जातप्रत्यनं नापुत्रवः रमयतीति रामा तया सह पयः पतिः
 सप्रसन्नजजाता पयःपतिजा श्रीस्तां वराणां ते वरः संभक्तो भोगो गम्यते ॥ १६ ॥ स्मृतमिति स्मृतं वस्त्रमुच्यते किं विशिष्टं महत्क्षतजं रश्मिं तस्य वर्णे
 स्मृतं महत्क्षतजवर्णं निभं नरोसौ विभ्रत्यम्भुनि यमिनति सरोरुहाणि ॥ तज्जेन वापिरजसा विनता स्वयं स्यावर्भिः कया
 प्यभिधरत्यवधिष्यमानः ॥ १७ ॥ पंके निमग्न निभं हृन्दमदस्सवारि गर्जन्ति मिक्षयदृष्टं मिवा विभाति ॥ वार्यात्म
 नामदन विव्रतनुः ॥ १८ ॥ सुपर्णी योषिद्व तस्समदनः प्रतिरोरवीति ॥ १९ ॥

रक्तस्तेन निभास्तुल्या आयायस्य तत्तथा महत्क्षतज
 वर्णनिभं वासो विभ्रत्यसौ नरः अम्भुनिसरोरुहाणि भिनत्तिः वशब्दः पादरूपेण असत्येता निभिनति उच्छिन्नेति सरोरुहाणिकमलानिवत्
 ज्जेन वापिरजसा तस्मिन् क मले जातं तज्जेन नरजसा वनितां स्त्रियं वयस्य स्तरुणाः किं करोतीत्याह ॥ अभिधरत्यवधिरिति अविधिष्यमानः कया
 वनितया क्रीडन्त्या वभिर्दवधिष्यमानः ॥ अर्थवशादिभक्तिपरिणामालंकारः ॥ १७ ॥ पंकेति पंक्कः कदम्बस्तस्मिन् निमग्न निभं हृन्दं हस्तिमूथं
 अर्पयन् सवारिणा सह वर्जते सवारि गर्जन्ति मिक्षयदृष्टं मिवा विभाति गर्जन्ति रवन् रवोपमानेन ॥ भृष्टं पंके निमग्नं वन्ति मिक्षयदृष्टं
 मिवा विभाति ॥ तिमिरा मज्जन्त्या स्यान्त्यो निवासो हृमिति यावत् तददृष्टीति मिक्षयदामे चास्ते वा हृन्दं मिवा विभाति शोभते कस्य
 त्वादिति सावर्ण्यात् वार्यात्मनामदन विव्रतनुः वारिणात्मना स्वहृत्पन्दे होयेषां ते वार्यात्मानः तत्काली मज्जनमभेदेहाः कीटादयस्तस्यामदनम

शिवे
 ४

त्वमेवममानसजन्मदुःखाभावोभवत्परितं वरुसौख्यलाभः॥७८॥ सकलभूमितलेवरवर्णिनिवमसिजीव
यप्रामधरात्तैः। हृदयमानविषेणवमवधीः किमिति विवृष्टजः परि पाथेनी॥७९॥ स्वमनो नल्पसंकल्प
जालान्वितसौख्यकल्याणकल्पकंपकल्पसीत्थः तावकीनामतिः कावकी सन्निभानोत्तरं यः सिस्रवातमं
यत्स्वस्त्यं प्राणनाथप्रियं नैव जल्पस्पहो कालकल्पं प्रिये मानमल्पं कुरुत्वम् त्वत्सरवी मानसानन्दद्वन्द्व
प्रदं कामकल्पदुमं प्रेमतल्पं भजस्व॥८०॥ योजहो नीरतावूललेहानुरोधं सरवी प्रेरयन्स्वीयकार्योपदे
शैर्नीलराजीवकोशप्रमञ्चवरीकप्रभाभूरिभास्वत्कटाक्षं स्पलेशैः। तावकीनां धिरत्तोत्पलद्वन्द्व
भासांसमूहैः स्वकीयं शिरे मंडयंत त्वं निरीक्ष्य पूर्यानुकंपान्विते प्राणनाथ त्वदालोकनोत्क
रितंतं॥८१॥ प्रज्जमरालमही पतिमं जुगते प्रियमानससद्वसते कलागुरागकल्पलते हृदये तव व
द्विरियं कथमुल्लसते। लोलसभावककाष्ठकसंगमनन्दन सत्पुत्रवमानपहायनते निर्वृतिरत्र भवेन
भवेदितिसत्पमहं प्रवदामि हितं सुमते॥८२॥ विरहक्षकवह्निशिखावालं कलितशूर्तिरियं वरवर्णि
नी। मुनिवरसमुपेत्यतरो र्थया जगति जीवनदोस्ततदाभवान्॥८३॥ तपसितपसिक्ता बुद्धिर्गंगायमु
तासरस्वती योगेयः। युञ्जत्यानन्यद्वन्द्वसततमतद्वन्द्वसवसी मन्तिनिते॥८४॥ हरिवरणसरोजद्वन्द्वरजानुर

पुमन्तमराल
कुतुबिदम्

तं हृदयमविरत्नमेवर्तते यद्यपीदम् । जगदखिलमनिर्पञ्चायते वेदवाक्यान्तदपि न हरिणा क्षीविस्मरत्पंता
 त्मानं ॥ ८५ ॥ सायं सखीभिः समुपास्यमाना केली गृहे गच्छति यस्य सूनः । प्राचीनपुराणदुफलस्य पाकः कामोत्क
 लः किल तस्य जातः ॥ ८६ ॥ कान्तान्तिकं प्रापय देवकान्तास्वाता भिलाषप्रदकल्पवल्ली । तस्मिन्क्षणे प्राप्त
 मनोरथस्य कामस्य जैत्रं धनुराविरासीत् ॥ ८७ ॥ द्विजराजमुखी मृगराजकटीतरु राजविराजितजंघतटी ।
 यदि सा विनिता क्रायने स्वपिति कजपः कृतपः कसमाधिविधिः ॥ ८८ ॥ जातालतायी शैले जातलतायां न जा
 यते शैलः संप्रतिकिं विपरीतं कनकलतायां गिरिद्वयं जातम् ॥ ८९ ॥ अप्यवन्द्वर्णनम् ॥ स्वीयेः
 करैर्विष्णुं स्पृशद्रिस्तमः समुत्सार्य जगद्विरोधिः । स्वकीयमित्रस्य सहायकारी शनैः शनैराविरभूत्सु
 धांशुः ॥ ९० ॥ यामानिनी कापि विहाय हार्दप्रियानुनीता पिज्जहौ न मानम् । तस्याद्रुतं मानसमनुशांतं पैको
 पारुणास्य प्रवभ्रवन्दः ॥ ९१ ॥ लोकस्य शोकप्रद उत्पलानां लक्ष्मी हरे मानधनापहारी । भीरोर्ध्वं प्रा
 धितवत्तभायाः सतापकारी समुदेति ॥ ९२ ॥ या प्राणानां भस्मनो हरे प्रेमार्थवित्तं प्रचुरं ददाति । पीयू
 यधारिणि रिवन्द्रे मनोरथां भो धिमाश्रुतस्याः ॥ ९३ ॥ करैर्युतः कौतुककर्मकारिभिः परिस्फुरत्स्वात
 कलंककौतवः । अचूचुरमानधनं वमामकं कलानिधिः संप्रति पश्यतो हरः ॥ ९४ ॥ यदि विधो मनसस्त्वम

६ पद

नि २

शिवे

५

रे

वन्दः ३

नु ३

जीजनः श्रुतिरिति प्रथिता जगती तले । हरसिमानधनी मनसंपितुर्द्वन हरस्तनयः किले सम्भवः ॥ ५॥ या
 दो निधेरंगजक्रक्षयुक्तोमी नध्वजः पंचशरै रूपेतः । श्रीशंकरस्यापिरि उर्विधात्रारा ज्येभिषिक्तः क
 थमग्रजानाम् ॥ ६॥ हरिलोवनतुल्यसारसानां रुविहारी द्विजवक्रतापकारी । अतिसाध्वसकृत्स
 कृत्प्रजानां द्विजराजो विधितकथं कृतो यम् ॥ ७॥ दुग्धांभो धौ जननमभवत्पार्वतीनाथभाले वासे
 नित्यं सकलहरितांभूषणं श्रीगोभ्यः । अंतस्तापंसकलजगतां बालरव्यलावी को जानीते यदि ह भविता पू
 र्णतायां कलंकः ॥ ८॥ केविश्वक्रवधूवियोगजनितं पापं परेशं किरे जीवं जीवकनीनिकाकिनरुविंसा
 रंगमन्ये विदुः । पौलोमी पतिदिक्प्रसूः परवधूदग्देवसंशतयेव क्रोकज्जलमिन्दुमिन्दुवस्ते मन्ये क
 लंकश्चलात् ॥ ९॥ । अथ वर्षावर्णनम् ॥ माको ननी हरिणी यंकेश कलापेन कामिनी तिष्ठतुः । शरधार
 इव धारावितरति धाराधरो धनुर्द्वारी ॥ १००॥ । अथ वसंतवर्णनम् ॥ सुमना यदि ते प्रिया भवात्तु रा
 जो द्विजराजिराजितः । गणिकानलिसंवतः कथं मधुपः प्रीतिकरः कथं पुनः ॥ १०१॥ हरे जाना सित्वं म
 मग्धमि तो योजनमितं दुरद्वो हंभी रुवरमगिरिमा लिंगतिरविः । जनत्रासादे कंक्षणमपिन शक्रो मि
 सविधे तव स्थातुं प्राणप्रतिम परतंत्रा अवतपः ॥ १०२॥ । विभावनीयं कविद्वन्द्वेः शृंगारकानां शतकं सुधी

मि२

मिः। भवेत्कदाचित्कविता विरोधी शब्दो भवद्भिः परिशोधनीयः॥१०३॥ कवित्वरचनाकर प्रवरवा
मत्सरोद्भवादिभिः कविरुक्तयः प्रतिदिनं नवावर्णिताः। उपद्रुतमहर्निशं जनपदारवीजं जमिः पवि
त्रमिह सर्वदा स्तरधुनी भवं जीवनम्॥१०४॥ वसुधारसवा जिवन्मुक्तेशरदिश्रीनृपविक्रमार्करा
ज्ये। सहसिधुमणिप्रभूतवारैगिरिजासूज्यबलक्षपक्षेः॥१०५॥ गुरुनाथपदारविन्दशृंगममसरत्नं
जुमकरंदसामिलिन्द॥ मणिकराहतनूद्भवो सुनाथो रसभंगारशतवकारकावणम्॥१०६॥

प्रागानाथविरचितं

इति श्रीरसभंगारशतकसमाप्तम्॥॥
श्रीगणेशो जयति तमहम्वन्दे। रम्यो वाक्पीनस्तनीवन्दनवर्वितांगी विलोलनेत्रातरुणी सुशीला। ना
लिङ्गिता प्रेमभरेण येन वथागतं तस्य नरस्य जीवतम्॥१॥ श्रीभुक्तवाक्। अविंत्परूपो भगवान्निरे
जनो विश्वं भरो ज्योतिमयश्चिदात्मा। विरोधितो येन हृदा क्षणं तोरया॥२॥ रम्यो वाक्। कामातुरास
र्णशशांकवक्त्राविम्बाधरकामलतेजो गौरी। तोदोलितास्ते हृदये भुजाभ्यां वथाग॥३॥ श्रीभुक्तवाक्। वतुर्भुज
श्चक्रधरो गदाग्रधः पीताम्बरं कोस्तभालयालसत्। ध्याने धृतो येन नवो धकाले वथागतं॥४॥ रम्यो
वाक्। विवित्रवेधो मयौवनाब्जलवंगकर्पूरसुवासदेहम्। नो बुभिताग्दृष्टकरेण वेणी वथागतं॥५॥

शिवे
द

न

श्रीभुक्तवाच। नारायणः पंकजलोचनप्रभुः केयूरवाङ्मुराडलमरिउताननः। भक्त्यास्तुतोयेनसमानमनोवथा
 गतंतस्यनरस्यजीवनम्॥६॥ रम्भोवाच। प्रियंवद। वंपकहेमवर्णाहारावलीमरिउतनाभिदेशा। सम्भोगशीलारमि
 तानयेनवथागतंतस्यनरस्यजीवनम्॥७॥ श्रीभुक्त०। श्रीवत्सलदम्भाकितहृत्प्रवेशस्तादृषध्वजशार्ङ्ग
 धरः परात्मा। नसेवितोयेनजनस्यजन्मनिवथागतं॥८॥ रम्भोवाच। बलल्लक्ष्मणमंजुघोषानासा
 प्रभुक्तात्रयनाभिरामा। नसेवितोयेनजन्मनापिवथागतं॥९॥ श्रीभुक्त०। विश्वंभरोत्तानमयः परेशो जगन्म
 योऽनंतगुणः प्रकाशी। आराधयेनैवधत्तेनयोगोवथागतं॥१०॥ रम्भोवाच। ताम्बूलरागाकुसुमप्रकीर्णा
 स्तगन्धतैलेनसुवासिताया। नमर्हिताग्राह्यकुबोनिशायांवथा॥११॥ श्रीभुक्त०। योब्रह्मदेवोऽखिलवि
 श्वदेवोभोक्षप्रदस्तीर्थगुणः प्रशांतः। योगेनयेनैवधत्तेदिवेवथागतं॥१२॥ रम्भोवाच। कस्तूरिकाकुंकुम
 सुवन्दनेनैवविजितायाग्रुहपवासा। यस्येयारसिनोपतितानिशीद्वथा॥१३॥ श्रीभुक्त०। आनन्दरूपोनिजबोधरु
 पोदिभ्यः स्वरूपोबहुनामरूपः। तपस्समाधिश्चरितो नमेतद्वथा॥१४॥ रम्भो०। कठोरपीनस्तनभारनप्राप्त
 मध्यमाब्जचलरंजनक्षी। हेमंतकालेरमितानयेनवथागतं॥१५॥ श्रीभुक्त०। तपोमयोत्तानमयश्चधीमा
 न्विद्यामयोयोगमयः परात्मा। विज्ञेयितो नोपसिस्थितो नोद॥१६॥ रम्भो०। स्फुल्लक्षरागानामवतीगुणा
 ह्याप्रसन्नवक्त्रा मृतभाषणीया। नोबुधितामेनमुताभिदेशावथा॥१७॥ श्रीभुक्त०॥ प्रद्योतितस्सर्वसुरवं

नसत्तुर्न कप्रदं भाभिनिसेवनम् । एवं विदित्वानधत्ते न योगो वृथा । १८ ॥ रम्भो । विशालवेणी नयनाभि
रामा कन्दर्पसंपूर्ण निधानरूपा । भुक्तानयेनैव वसंतकाले वृ । १९ ॥ श्रीभुक्त । मायाकराडी नरकस्य
हंडी तपोविश्वराडी स्फुटतस्य भंडी । नृरागां विश्वराडी विविधा श्रितायै वृथा । २० ॥ रंभो । समस्तमंगार
विनोदशीलं लीलावती कोकिलकराठनाली । विलासितायै नृयौवनेन वृ । २१ ॥ श्रीभुक्त । समाधिहं
ह्रीजनमोयं त्रीधर्मे कुमंत्रि कपटस्पतंत्री । सत्कर्महं त्रीग्रहितानयेन वृ । २२ ॥ रम्भो । विल्वस्तनी प्रेमवती
सुशीला स्तंगन्धुं जाललिता वगौरी । नोऽश्लेषिताये नृस्वकराठदेशे वृ । २३ ॥ श्रीभुक्त । विंतामयी दुः
खमयी स दोषासंसारपाशाजनसंश्रयासा । संतापकोशां जितानयेन वृथा । २४ ॥ रंभो । आनन्दकन्दर्प
निधानभूता एणात्कुरात्केकराण्ठपुराद्या । न स्वादितोये नृसुधावतस्या वृ । २५ ॥ श्रीभुक्त । कापयवे
षाजनवञ्चनीया विरामूत्रदुर्गन्धिकरी दुरात्मा । सासेविताये न सदा प्रलापिवृथा । २६ ॥ रम्भो । चन्द्रान
नास्तन्दरगौरवणी व्यंजस्तनी भोगविलासदक्षा । नो दोलितानुशमनेन येन वृ । २७ ॥ श्रीभुक्त । उन्म
त्तवेषामदिरासमानानर्कप्रदालोकविभं वनीया । योगशलायेन निषेविता वृ । २८ ॥ रंभो । आनन्दस्त
तरूणी जनानां स्वधर्मसंसाधनसृष्टिरूपा । कामार्थदायस्य गृहे न नारी वृ । २९ ॥ श्रीभुक्त । आदेश

हि

गुरो.

७

व्यदेहापतितस्वभावाकरम्भरावललोभशीला। म्वावदंती कलितावयेन व॥ ३०॥ रम्भो॥ क्षमोदरी
हंसगती प्रमत्ता सौन्दर्यसौभाग्यवती न सन्ना॥ निष्पीडये नोरसिनो सवित्तं व॥ ३१॥ श्रीभुक्त०॥ सं
सारसद्भावनाभक्तिहीनावरित्रयाराहृदि निर्दयाया॥ विहाय योगं कलिनां तोरेण रथागतं तस्य नरस्य
जीवनम्॥ ३२॥ इति श्रीभुक्त रम्भासम्वादे मंगारवर्णननाम प्रथमः परिच्छेदः॥ ॥ ३३॥ उर्वशुवात्
सौन्दर्यगेहे विनेता विनोदिषिद्यान् पानविधिभोजनपायसादि॥ अनेकशाय्यासनभूषणानि भवन्ति
पुंसस्तपसः फलानि॥ १॥ श्रीभुक्त०॥ आराध्यदेवं तपसानरो यः स्वप्रापितंगे हसुखादिलब्धम्॥ वा
ञ्छंति ये मूढा विषास्यलोके विहाय मोक्षान् पुनर्भविष्यन्॥ २॥ रम्भो॥ जनाधिपत्यं विबुधाधिपत्यं
गजाश्च नानाविधवाहनानि॥ अनेकसौगन्धनिसेवनानि भवन्ति पुंसां तपसः फलानि॥ ३॥ श्रीभु
क्त०॥ अनर्थमूलं क्षराभंगुरञ्च कर्मप्रदं बन्धनरोगकमूलम्॥ निसेव्ययेन हरिं प्रमत्ता वाञ्छंति ये रा
ज्यस्वरूपपराध॥ ४॥ रम्भो॥ आवासदोलोपरिशीलनञ्च दासीराजाश्चामरवालनञ्च॥ उत्सङ्गकान्तेषु
रिरम्भरां वयोगस्पृहं तदुत्तमामनन्ति॥ ५॥ श्रीभुक्त०॥ वथा वथा सर्वमिदं त्वयोक्तमनर्थदं गेहस्वरूपं
सिद्धम्॥ विषादविश्लेषमयं प्रनष्टं समाश्रयं ते हरिभक्तिहीना॥ ६॥ रम्भो॥ इच्छाधनं कामिनिभोग

~~रम्भरां वयोगस्पृहं~~

सेवनं पुत्रादिसंपन्नसुखं तृतीयम् । अनेकशय्यासनभूषणानिलभंतिये योगविदग्धदेहाः । ७१ श्रीभुक्त
 उ० । संसारकं यत्सखमामनंति संतापविन्ता भयशोकजालम् । ७२ देगमोहप्रभवं विकारं सज्जंति भूषण
 विरमेति योगिनः ॥ ७३ ॥ १०० । सत्पुत्रसद्वाधवसात्कलत्रं सद्देहसद्भूषणसद्विभूतिः । सद्गुरुसद्भावनया
 समेतं फलं हि पुंसां तपसः प्रदिष्टम् । ६१ श्रीभुक्त । ननाकपृष्ठं नवसार्वभौमं न पारमेष्ठ्यं न रसाधिपत्यम् ।
 कलपुत्रादिसमस्तसौख्यं वांछंति नो विद्युपदं प्रपन्ना ॥ ७४ ॥ १०१ । नमत्र शय्यासनभोजनानिकंता
 नदिभ्याम्वरभूषणानि । इष्टं त्वया किं भुक्ते देवयोगी भजस्व मां योगफलैर्दुरापायम् । ११ श्रीभुक्त । न
 मत्र कांतास्ततेषां षण्णादिवस्त्रासनाभूषणयानविन्ता । न कष्टसाध्यादिविलोलेनेत्राकर्माणि वेतत्स क
 खयानुयोगा ॥ ११२ ॥ १०२ । योगो हि यस्मिं हिमवातवर्षाघर्मत्रिकालं फलमूलभोज्यम् । शय्यागृहावल
 कलवीरवस्त्रं धिगुःखं शोकप्रभवं हि योगे । ११३ श्रीभुक्त । अष्टौ स्थिताः सिद्धयस्त्वयत्र स्थिता योगे निध हि ४
 योतवेति । आनन्दपूर्णैकविधानरूपेण नमो भगवता दिव्येष्टितं व ॥ ११४ ॥ १०३ । वयं हि विराममूत्रमया
 स्व ननार्यो रागाद्युपेतं न हि नाकपृष्ठम् । भज भोगान् भुक्ते देवनिर्पुणं दिव्यां वासन्त्याधिविवर्जितम् । ११५ हरेः
 ॥ श्रीभुक्त उ० । एतत्सुखं स्यात्परलोकमेतत्स्वल्पगतोऽप्युदुःखदुःखी । इदं फलं योगयुतस्य पुंसरं ८

तिष्ठता विरमंति परिडिता ॥ १६ ॥ रमो ॥ ग्रस्तस्य धर्मसततं विनोदानि शो जनानां विविधा विलासाः ॥ अने
 कशय्यासनभोजनानि सुगंधिदेव्याम्बरभूषणानि ॥ १७ ॥ श्रीभुकु ॥ स्थिरं नराज्यं धनयौवनस्य स्थिरं न
 गहं वनितासुतादि ॥ स्वर्गस्थिरो नो नहि नागलोको हरेः पदं स्था स्थि नंति ॥ १८ ॥ रमो ॥ किं तत्र देयं किमु तत्र ले
 ह्यं किं तत्र भोज्यं किमु तत्र पेयम् ॥ किं तत्र वोख्यं किमु तत्र कृत्यं सर्वं सारं वा त्र किमत्र किञ्चित् ॥ १९ ॥ श्रीभु
 क ॥ न तत्र राज्यादिभयं न दुःखं क्षुधा तृषणो न जरानमृत्युः ॥ आनन्दपूर्णो हि मनो भर्ता मोक्षे गुणात्
 न ६ भामिनि सर्वदेव ॥ २० ॥ रमो वाच ॥ भक्ष्यभोज्यं वनिता विनोदं न पुत्रपौत्रादिकलालनञ्च ॥ गजाश्च यानं
 नवधर्मतीर्थं यज्ञो न दानं कृतमेव मोक्षम् ॥ २१ ॥ श्रीभुकु ॥ न यत्र शोको न जरानमृत्युभीतिर्न दुःखं वि
 विधानपीडा ॥ विंताक्षुधानो ममता वनिता हरेः पदं तत्त्वसमाश्रयंति ॥ २२ ॥ रमो ॥ उत्तिष्ठ योगी विवि
 धाहियन्मे भजस्व भोगान् दिवि दिव्यलोकान् ॥ इथाह ठस्ते भुकु देव विष्णुं हृदयान् श्रुत्वा न कदापि योग ४
 ३ मि ॥ २३ ॥ भजामि देवं भुवनैकनाथं करो भक्तिं फलहेतु हीनां ॥ सजामि संसारपयोधि मे तल्लभा मि मुक्तिं
 हरिते नमः पारम्यम् ॥ २४ ॥ रमो ॥ पुरा स हस्त्रं परिवत्सराणां तपश्चकारो र्जुवह रुद्रा भ्याम् ॥ देवांग
 ग नासंगमसं हेतो योगीश्वरा स्तेपि न मां प्रपेयुः ॥ २५ ॥ श्रीभुकु ॥ नारी जनो मातृसमो मतो मे पिता समः ४

वि ५

सर्वजनोपसंघः । विषोपैर्वसुखं वंमयेत्ती गच्छ स्वकांतयदिवासुतिष्ठ ॥२६॥ रंभोवाव । नहया
 २५ नवमातंगानरथानवतयः । स्त्रीणामपांग दद्यैव जायंते जगतां त्रयम् ॥२७॥ श्रीभुकुवाव ।
 बलंति मेरुः प्रबलंति मेरुः बलंति ताराग्रहभास्करा दयः । कदापि काले बलितेर्महोदधिः
 भुकुसुमाक्षं नवलंति रम्भे ॥२८॥ ॥ इति श्रीभुकुदेवरम्भासम्वादेष्टंगारवर्णनं नाम द्वितीयः
 परिच्छेदः सुमाप्तः ॥ ॥ अन्यं मनुष्यं हृदये निधातुं नरं दृष्टिभिरा द्युयंति । अन्यस्पृष्टत्वाववर्णाव
 काशमन्येन साकं रमयंति रामाः ॥ अन्यच्च । कांतिश्चन्द्रमसोर्मगस्पतयने बाहुमडालस्पतेरुपाणा
 गतयस्तरोजनयने हेमौघदौत्यत्तुवौ । इत्येवंपरकीयवस्तुसकलं नामैवमात्रं तु ते मानं माकुरुमाकुरु
 प्रियतमेरुपाभिमानं प्रति ॥ रम्भागता तल्लक्षणमाह उक्तञ्च ॥ हत्वा कयाक्षविशिरेवैर्गत्वा कति
 विपदानि पद्माक्षि जीवति युवानाविके शिवशिवभूयो विलोकयती ॥ १॥ ॥ २॥ ॥ ३॥ ॥ ४॥ ॥ ५॥ ॥

शिवे
 ५